

BRO GOZH MA ZADOÙ – ŐSEIM RÉGI FÖLDJE

Eszter Anna NYÚL¹

ABSTRACT

BRO GOZH MA ZADOÙ – OLD LAND OF MY FATHERS

Understanding each other's concepts of national identity is necessary not only between countries but also within countries. An example is the Brittany region (France), where the sense of local identity is very strong. This regional group identity is understood differently in France and Hungary. In the Hungarian understanding, Bretons are considered an indigenous national minority living in France, whereas in France, legally recognized nationalities do not exist. This paper and presentation analyze Bro Gozh Ma Zadoù (the Breton anthem) using the concepts of civilization and culture as presented in Norbert Elias's book „The Process of Civilization”. The Breton anthem was translated into Hungarian for this analysis. The study presents the methods, dilemmas, and difficulties involved in this process. Our research shows that within French conception of civilization, Breton identity aligns with the concept of culture.

KEYWORDS

Breton anthem, Norbert Elias, culture, translation, local identity

BEVEZETŐ

A Bro Gozh Ma Zadoù a walesi himnusz breton változata. A zenéjét 1858-ban a walesi James James szerezte, eredeti szövegét édesapja, Evan James bárd írta (Eisteddfod, 2024). Dallámát és tartalmát más kelta eredetű népek is magukénak érezték, ezért igen hamar korn és breton nyelven is énekelni kezdték, és himnuszuk lett. A breton szöveg körül bizonytalanság van, hogy történt-e plagizálás. (Le Télégramme, 2010)

Az elterjedt breton verset François Jaffrennou (Taldir, 1879–1956) 1898-ban jelentette meg egy katolikus lapban. Sokat merített az eredeti walesi szövegből, de a hasonlóság William Jenkyn Jones walesi lelkész fordításával igazán nagy, aki 1895-ben azt egy protestáns énekeskönyvben jelentette meg. A kettőjük közötti vitában a kiadó François Jaffrennou-nak adott igazat, de a mai napig vannak a sajtóban is megjelenő kétkedő hangok (Loncke, 2022).

François Jaffrennou személye megosztó, Varzhed-ként (breton vándorénekes) a Taldir nevet viselte és a kelta világhoz tartozóként definiálta magát (Williams, 2021). Munkássága elismeréseként a francia becsületrend birtokosa, ám a második világháború idején a Vichy kormányt támogatta. 1942-től a Bretagne-i Konzultatív Bizottságnak tagja volt a rezsim bukásáig, remélve, hogy az különleges státuszt ad Bretagne-nak (Chartier, 2022). A breton függetlenedés eszméjéhez köthető kollaboráns múltja miatt nem szívesen emlegetik. Óvatosak a megemlékezésével, mert személye árthatott és még napjainkban is árthat a breton identitás francia megítélésében (Gicquel, 1960).

A kelta népeket összekötő és a breton hazaszeretetet kifejező éneket a bretonok már 1903-ban himnuszuknak választottak (Delanoë, 2022), de hivatalosan csak a covid járvány után, 2021-ben lett Bretagne régió himnusza. A zenemű hivatalos verzióját is elkészítették

¹ Dr. Nyúl Eszter Anna LLM, Pécsi Tudományegyetem, BTK, Francia Tanszék (tanársegéd), PTE TTK Geopolitikai program PhD hallgató, nyul.eszter.anna@pte.hu

erre az alkalomra, és CD formájában oktatási és kulturális intézmények rendelkezésére bocsátotta a Regionális Tanács (Delanoë, 2021; Région Bretagne, 2021). Korábban már országosan ismert, híres breton zenészek népszerűsítették, szövegét bretonul éneklük (BreizhEoMaBroVEVO, 2017). Bizonyára többen tudják magát a dalt, mint ahányan beszélnek a nyelvet.

Norbert Elias meglátása szerint az egyén beleszületik a kultúra vagy civilizáció európai fogalmába, azzal azonosítja magát (Elias, 1987). A bretonok évszázadok óta élnek a francia civilizációban és a breton kultúrában, mind a kettő hat rájuk, dolgozik bennük. Nem kell e kettőnek megütköznie egymással, de például az első világháború során a német kultúra ellen az angolok a civilizáció nevében szálltak szembe (Elias, 1987, 107. old). A szavak mögött olyan szempontok bújnak meg, amelyekben megragadható a két felfogás közötti különbség. Elias módszerét alkalmazva szeretnénk volna jobban megérteni a kétféle értékválasztás együttlélését. Miről szól a Bro Gozh Ma Zadoù, és milyen nemzetfelfogást közvetít annak, aki a himnusz szövegét érti bretonul? A Bro Gozh Ma Zadoù első olvasatra is az Elias-i kultúra fogalmával mutat egyezést, de szeretnénk volna Kölcsey és Vörösmarty műveihez hasonlóan Jaffrennou versét is a korábbiakban már alkalmazott elemzési módszerrel megvizsgálni.

KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás az Elias-i nemzetfelfogást vizsgálta a breton himnusz teljes szövegében. Ehhez a Bro Gozh Ma Zadoù szövege készült el a megértéshez szükséges magyar interpretációban, majd annak elemzése következett Elias szempontjai szerint. Ezeket a kétezres évek elején Wessely öt csoportba sorolta, és amiket mi most tovább gondolva, értelmezést segítő hat kérdésként tettünk fel a szöveg vizsgálatakor (Elias, 1987; Wessely, 2003, 8. old). A kvalitatív tartalomelemzés után a szövegből kinyert információk összehasonlító vizsgálata következett, amely megmutatta, hogy milyen hangsúlyos elemei vannak a breton nemzetfelfogásnak. Miután a vers több nyelven és fordításban is rendelkezésre állt, így az eltérő jelentésárnyalatok is összehasonlíthatóvá váltak. Arra azonban e tanulmány nem vállalkozik, hogy a versfordítások okát keresse, ezért csak pár helyen tér ki az eltérések okaira. A kutatás a breton nyelvű szövegre kívánt fókuszálni.

Kérdés volt, hogy milyen nyelven vizsgálható a vers, amely bretonul megszólaló regionális himnusz. A breton szöveg elemzéséhez a legegyszerűbben a francia és angol fordítások állnak rendelkezésre. Mivel Bretagne Franciaország része, ezért a breton himnusznak több francia fordítása is van, és azok eltérnek egymástól (Bretagne découverte, 2024; Le Télégramme, 2024; Le blog du Comité Bro Gozh ma Zadoù, 2024). Jelentős különbség van közöttük, ez pedig arra utal, hogy a fordításoknak nem sikerült teljes mértékben átadniuk a breton mondatok üzenetét, valaki mindig érzett pontatlanságot abban. Ez az elemzés szempontrendszerében olyan fontos eltérésekhez vezethetett volna, amit nem szeretnénk volna elkövetni, ezért tisztázást igényelt a himnusz mondanivalója. Az is kiderült eközben, hogy francia nyelven a versben található érzelmi töltet nem tud annyira érvényesülni, mint bretonul. Ezért is érezhették a breton szervezetek és internetes oldalak szükségét annak, hogy egymástól eltérően, másféleképpen fordítsák le, mert valami mindig kimaradt francia nyelven a breton himnusz üzenetéből.

Az angol fordítás volt még breton oldalakon elérhető, így abból reméltük ezeknek a rétegeknek a megtalálását, de hamar gyanússá vált, hogy vagy a francia szöveg fordításáról van inkább szó, vagy hasonló helyzetekben jelent gátat a breton nyelv az angol és francia fordítás számára (NHU, 2023). Ekkor kezdődött el a breton szavak megkeresése és összevetése a francia és angol fordítással, hogy előjöhessenek az eltérések és megtalálhatóak legyenek a megfelelő magyar szavak. Ahol az angol és francia szavak egymástól eltérők voltak, ott kerestük rá a

magyarázatot, és ahol magyarul más kifejezést kaptunk a breton szóra, mint ahogyan az a francia és angol versfordításban állt, ott az adott breton szó nyomába eredtünk. Az elsődleges cél a Bro Gozh Ma Zadoù -ban rejlő üzenet megértése volt, ez egy-egy szó kapcsán messzire, mélyebb jelentésrétegekig elvezetett.

Bár az angol és a francia is világnyelv, így nemzetközi közvetítésre alkalmasnak gondoljuk őket, viszont Elias-i értelmezésben civilizációs nemzetek nyelvei. Problémaként merült fel, hogy lehetséges-e az Elias-i kultúra nemzetfelfogását civilizációs nyelv eszköztárával valós mélységében megismerni? Emiatt a breton himnusz német fordítását is kerestük és sikerült is azt megtalálni, de már csak a magyar vers elkészülte után (Kolboom, 2016). A német versfordítót a szöveg nem jelölte. A fordítás megoldásai nagyon hasonlóak a magyarhoz, de az interpretációk, ne feledjük, hogy versről van szó, nem fedik teljesen egymást. Tekintettel arra, hogy magyarként a német nyelvet hétéves koromtól kezdve német nemzetiségi általános iskolában sajátítottam el, ezért úgy vélem, hogy későbbi kutatásokhoz a német vers kapcsán a rám kifejtett hatásáról is érdemes beszámolnom.

Hiába a francia nyelv elsődlegessége idegen nyelvként az életemben, a német versfordítás jobban hatott a lelkemre, mélyebbre vitte a breton himnusz üzenetét. Hogy ez abból fakad, hogy a francia és angol fordításokhoz képest a német versfordító interpretációja pontosabb, vagy mert igazabbnak hat egy Elias-i értelemben vett kultúra értékválasztásait választó nép nyelvén találkozni vele, nem tudom. De igazabbnak és jobban sajátomnak éreztem.

1. táblázat: *Bro Gozh Ma Zadoù* (F. Jaffrennou költeménye és Nyúl E. A. fordítása)

Bro Gozh Ma Zadoù	
Ni, Breizhiz a galon, karomp hon gwir Vro ! Brudet eo an Arvor dre ar bed tro-dro. Dispont kreiz ar brezel, hon tadoù ken mat, À skuilhas eviti o gwad. Refrén: O Breizh, ma Bro, me 'gar ma Bro. Tra ma vo mor 'vel mur 'n he zro. Ra vezo digabestr ma Bro ! Breizh, douar ar Sent kozh, douar ar Varzhed, N'eus bro all a garan kement 'barzh ar bed, Pep menez, pep traonienn, d'am c'halon zo kaer, Enne kousk meur a Vreizhad taer ! Ar Vretoned 'zo tud kalet ha kreñv, N'eus pobl ken kalonek a zindan an neñv, Gwerz trist, son dudius a ziwan eno, O ! pegen kaer ec'h out, ma Bro ! Mar d'eo bet trec'het Breizh er brezelioù bras, He yezh a zo bepred ken beo ha bizkoazh, He c'halon birvidik a lamm c'hoazh 'n he c'hreiz, Dihunet out bremañ, ma Breizh ! (François Jaffrennou, 1898)	Mi, bretonok, igaz honunkat a szívünk élteti! Széles világ tenger mosta partját, Arvort ismeri. A dúló háborúban oly jó apáink merészen Vérük adták érte készen. Refrén: Ó, Bretagne hazám, szeretett hazám, A tenger falként vesz körül. Bár lennél szabad hazám! Bretagne, ősi szenteké és bárdoké e föld, A világon nincs hely más, mit így szerethetek, Szívemnek kedves völgyek és hegyek, Mennyi kitartó breton alszik bennetek! A bretonok konok és erős emberek, Nincs bátrabb nép az ég alatt, a föld felett, Szomorú gwerz, vidám dal itt megterem, Ó, mily szép hazám vagy nekem! Még ha össze is törték a nagy háborúk, Nyelve most is él, mint hajdanán, Középen hő szíve még ott dobog, Most ébredtél fel, Bretagne hazám! (ford. Nyúl Eszter Anna, 2024)
We, Bretons of the heart, love our true country! Armor is famous around the world. Fearless in war, our great ancestors Shed their blood for it.	Wir Bretonen lieben unser wahres Land von ganzem Herzen! Das Arvor (= Küstenregion) ist in der ganzen Welt berühmt. Unerschrocken vergossen inmitten des Krieges unsere guten

Refrén: O Brittany, my country, how I love my country. The sea is like a wall which surrounds it. Let my country be free! Brittany, land of the old saints, land of the bards, There is no other country in the world which I love so much; Each mountain, each valley is dear to my heart. More than one Breton hero sleeps there. The Bretons are tough and strong people. No people under the skies are as brave. Sad lament or pleasant song are born inside them. O! How beautiful you are, my homeland! Though Brittany was conquered in war in the past, Your language still remains alive, Its burning heart beats forever. You are now awake, my Brittany (NHU, 2023)	Väter für es ihr Blut. Refrén: Oh, Bretagne, mein Land, ich liebe mein Land So wie das Meer es wie eine Mauer umgibt. Mein Land soll befreit sein! Bretagne, Land der alten Heiligen, Land der Barden, es gibt kein anderes Land auf der Welt, das ich so liebe, Jeder Berg, jedes Tal ist meinem Herzen teuer, In ihnen schlafen viele tapfere Bretonen! Die Bretonen sind harte und starke Leute; Es gibt sonst kein so beherztes Volk unter dem Himmel, Traurige Moritaten, fröhliche Lieder keimen in ihnen, O! Wie schön du bist, mein Land! Auch wenn die Bretagne in den großen Kriegen besiegt worden ist, ist ihre Sprache noch so lebendig wie eh und je, Ihr heißes Herz schlägt noch immer in ihrer Mitte, Jetzt bist du erwacht, meine Bretagne! (Sachsen-Bretagne, 2016)
Nous, Bretons de cœur, nous aimons notre vrai pays ! L'Armor est renommée à travers le monde. Sans peur au cœur de la guerre, nos ancêtres si bons Versèrent leur sang pour elle. Refrén: Ô Bretagne, mon pays, que j'aime mon pays Tant que la mer sera comme un mur autour d'elle. Sois libre, mon pays ! Bretagne, terre des vieux Saints, terre des Bardes, Il n'est d'autre pays au monde que j'aime autant, Chaque montagne, chaque vallée est chère dans mon cœur. En eux dorment plus d'un Breton héroïque ! Les Bretons sont des gens durs et forts, Aucun peuple sous les cieux n'est aussi ardent. Complaintes tristes ou chants plaisants s'éclosent en eux. Ô ! Combien tu es belle, ma patrie ! Si autrefois, Bretagne, tu as fléchi durant les guerres, Ta langue est restée vivante à jamais, Son cœur ardent tressaille encore pour elle. Tu es réveillée maintenant ma Bretagne ! (Le Comité Bro Gozh ma Zadoù, 2021)	Nous, Bretons de cœur, aimons notre vrai pays ! Renommé est l'Armor à travers le monde. Bravement au milieu de la guerre, nos père si bons, Versèrent pour elle leur sang. Refrén: Ô Bretagne, mon pays, j'aime mon pays, Tant que sera la mer comme un rempart autour d'elle, Sois sans chaînes mon pays ! Bretagne, terre des vieux saints, terre des bardes, Il n'y a pas d'autre pays au monde que j'aime autant. Chaque mont, chaque vallée, à mon cœur est superbe, Là repose plus d'un Breton ardent ! Les Bretons sont des gens robustes et forts ; Il n'y a pas de peuple plus courageux sous les cieux. Complaintes tristes, chansons charmantes germent là, Ô que tu es beau, mon pays ! Si la Bretagne a été vaincue dans les grandes guerres, Sa langue est toujours aussi vivante que jamais. Son cœur ardent bat encore dans sa poitrine, Tu es désormais réveillée, ma Bretagne ! (Bretagne découverte, 2024)

Forrás: saját szerkesztés és a magyar fordítás első közlése

A Bro Gozh Ma Zadoù magyar nyelvre fordítása

A fordításhoz igénybe vettem a rendelkezésemre álló lehetőségeket, használtam hozzá a francia és az angol változatokat, és ahol szükségét éreztem, ott a breton-francia szótár használatán túl, további példákat kerestem, és gépi szövegfordításokat végeztem példamondatokkal a nyelvek között.

2. táblázat: táblázat: Bro Gozh Ma Zadoù (breton, magyar, francia és angol változatok)

Breton	Magyar	Francia	Angol
Ni	Mi	Nous	We
Breizhiz	bretonok	Bretons	Bretons
a galon	szívből	de cœur	of heart
karomp	szeretjük	aimons	love
hon	mi	notre	our
gwir	valódi	véritable	true
Vro	haza	patrie	country
Brudet	híres	renommée	renowned
eo	van	est	is
an Arvor	az Arvor (tengerpart)	l'Arvor	the Arvor
dre	keresztül	à travers	through
ar bed	a világ	le monde	the world
tro-dro	körül	autour	around
Dispont	bátran	bravement	bravely
kreiz	közepén	au cœur	in the heart
ar brezel	a háború	de la guerre	of the war
hon	mi	nos	our
tadoù	apák	ancêtres	ancestors
ken mat	olyan jó	si bons	so good
À skuilhas	ontották	ont versé	have shed
eviti	érte	pour elle	for it
o gwad	vérüket	leur sang	their blood
O Breizh	Ó Bretagne	Ô Bretagne	Oh Brittany
ma Bro	hazám	mon pays	my country
me	én	je	I
'gar	szeretem	aime	love
ma Bro	hazám	mon pays	my country
Tra ma vo	Amíg lesz	Tant que sera	As long as the
mor	tenger	la mer	sea
'vel	mint	comme	like
mur	fal	mur	wall
'n	körülötte	autour d'elle	around it
he	ő	elle	it
zro	körül	autour d'elle	around it
Ra vezo	Legyen	Que soit	Let be
digabestr	szabad	libre	free
ma Bro	hazám	mon pays	my country
Breizh	Bretagne	Bretagne	Brittany

16th International Conference of J. Selye University, 2024
Language and Literacy Sections

douar	föld	terre	land
ar Sent	szentek	des saints	of saints
kozh	ősi	vieux	old
ar Varzhed	költők	des bardes	of bards
N'eus	Nincs	Il n'y a pas	There is no
bro	ország	pays	country
all	más	autre	other
a garan	amit szeretek	que j'aime	that I love
kement	ennyire	autant	as much
'barzh	belül	dans	in
ar bed	a világ	le monde	the world
Pep	Minden	Chaque	Every
menez	hegy	montagne	mountain
pep traonienn	minden völgy	vallée	valley
d'am	számomra	à mon cœur	to my heart
c'halon	szív	cœur	heart
zo	van	est	is
kaer	szép	superbe	beautiful
Enne	Bennük	En eux	In them
kousk	nyugszik	dorment	rest
meur	sok	nombreux	many
a Vreizhad	breton	Breton	Breton
taer	bátor	ardent	brave
Ar Vretoned	A bretonok	Les Bretons	The Bretons
'zo	vannak	sont	are
tud	emberek	gens	people
kalet	kemény	durs	hard
ha	és	et	and
kreñv	erős	forts	strong
N'eus	Nincs	Il n'y a pas	There is no
pobl	nép	peuple	people
ken	olyan	plus	more
kalonek	bátor	courageux	courageous
a zindan	alatt	sous	under
an neñv	az ég	les cieux	the heavens
Gwerz	ballada	Complaintes	Laments
trist	szomorú	tristes	sad
son	dal	chansons	songs
dudius	vidám	plaisants	pleasant
a ziwan	fakad	germent	sprout
eno	ott	là	there
O	Ó	Ô	Oh
pegen	milyen	combien	how
kaer	szép	belle	beautiful
ec'h out	vagy	tu es	you are
ma Bro	házam	mon pays	my country
Mar	Ha	Si	If

d'eo	ő az	autrefois	formerly
bet	volt	a été	was
trec'het	legyőzött	vaincue	defeated
er	benne	dans	in
brezelioù	háborúk	guerres	wars
bras	nagy	grandes	great
He	Az ő	Sa	Its
yezh	nyelve	langue	language
a zo	él	est	is
bepred	mindig	toujours	always
ken	mint	aussi	as
beo	élő	vivante	alive
ha	és	et	and
bizkoazh	örökké	jamais	forever
He	Az ő	Son	Its
c'halon	szíve	cœur	heart
birvidik	életeli	ardent	ardent
a lamm	dobog	bat	beats
c'hoazh	még	encore	still
'n	benne	en elle	in it
he,	az ő	son	its
c'hreiz	közepe	centre	centre
Dihunet	Felébredt	Réveillée	Awakened
out	vagy	tu es	you are
bremañ	most	maintenant	now
ma Breizh	Bretagne-om	ma Bretagne	my Brittany

Forrás: saját készítés

Miután a német fordítást is sikerült fellelni, azzal is összevettem az akkor már késznek vélt verset. A német változat Arvor megjelenítésére bátorított a szövegben, korábban hajlottam arra, hogy csak tengerpartot írjak, de éreztem, hogy így a földrajzi név többletinformációja és a kötődés elveszik (Larousse, 2024). Az angol és francia fordításban Armor-ként is szerepelt a himnuszban, de a magyar szövegben a neve Arvor maradt.

Illetve a német refrénben használt „sollen” ige miatt („Mein Land soll befreit sein!”), arra kerestem a választ, hogy mi lehet az eredeti breton szöveg célja: felszólítás vagy kívánság? A breton „ra” számomra a vágyakozást jelentette, de ez sem a francia, sem az angol szövegben nem jelenik meg, és a német sollen ige „kell” jelentése szintén más hangulatot ad, mint az én óhajtó mondatom. Elbizonytalanított, hogy mi lenne a hűségesebb fordítás. Nem mindegy, hogy „szabadnak kell lennie”, hogy „szabad legyen, vagy „bár lenne szabad” a fordítás, és kitől várja azt a költő.

Tisztázni kellett pár kifejezés esetén, hogy milyen irányban keressem a megfelelő magyar kifejezést rá. Ilyen a „gwir” szó, a „valódi” vagy az „igazi” szóval adható át a jelentése a versben? József Attila segített a kérdésben: „apám szájából szép volt az igaz.” A breton vers annyiszor énekli meg a táj szépségét, hogy az érzés és a táj együttesen jelenik meg az „igaz hazám”-ban, akár az igaz szerelemben.

A „brudet” szónál fontos volt megtudni, hogy mi a célja a szónak, a „híres” szóval fordítás megfelelő-e. Miért is híres? – tettem fel a kérdést. Milyen érzelm társul hozzá? A tisztelet és megbecsülés áll mögötte vagy az ismertség? Megtudható vajon ez, és ha nem derül

ki, akkor elszabad-e dönteni? Végül olyan megoldást alkalmaztam, amiben mindkettő lehetőség benne van.

A következő dilemma és megoldása a legkedvesebb számomra, mert úgy vélem, hogy egy kifejezés mélységét sikerült breton szívből magyar szívbe átmenteni. A „dre ar bed tro-dro” leginkább a keresztül–kasul vagy széltében – hosszában kifejezések ötvözte a „nagy világ körül”. De ez nagyon hosszú lett volna, illetve a játékosága nem illet volna a himnuszhoz, de mégis érzékletes szófordulatra volt szükség. Ezért is volt öröm, hogy a magyar népdalokból és magyar népmesékből ismert „széles világ” kifejezés viszont itt remekül alkalmazható.

Megértést igényelt az is, hogy mi a különbség a „Vro” és „Bro” szavak között. A legtöbb esetben ugyanolyan az alkalmazásuk, mind a kettő jelentése „terület” és „haza”, de csak a „Bro” használatos „ország” értelemben is. A „Vro” a régiesebb kifejezés, ezért abban a magyar „hon” megfelelőjét láttam. A „Vro” szó a breton kultúrában gyakran kapcsolódik a helyi identitás és hovatartozás érzéséhez. Amikor valaki a „Vro” szót használja, nem csupán egy földrajzi területre utal, hanem arra a közösségre, kultúrára és hagyományokra is, amelyeket az a hely képvisel. „Vro Breizh” nemcsak Bretagne területét jelenti, hanem annak kultúráját, nyelvét és szellemiségét is. A függetlenségi törekvések esetén is „Vro” a használatos. Mivel franciául mind a kettőt „pays”, azaz országgént fordítják, így az olyan nevek, mint például a „Ti ar Vro Bro Pondi” lefordítása nehézségekbe ütközik (Ouest-France, 2023).

Fontos volt tudnom, hogy a „kousk” szóban benne van-e az élet lehetősége, mert a földben „nyugvás” és a vers végén a felébredés között összefüggést éreztem. A kapcsolódásokat a versben és a szavak általános értelmét is tiszteletben kívántam tartani, semmit nem kívántam belemagyarázni, hozzáadni, de attól is féltem, hogy a fordítással rejtett tartalmak vesznek el.

Ilyen például a „Varzhed”, a legpontosabb a vándorénekes lett volna rá, mert a bretonoknak erre „Varzhed” a szavuk, nem a bárd, de mégis alkalmazhatónak tartottam, mert Arany Jánosnak hála, magyarként pontosan átérezzük, hogy mit jelentett egykor walesi bárdnak lenni, miért lehet őket az ősi szentek mellé emelni. Magyar nyelven a bárd szó használatával is abszolút érezhető és érthető e személyek és művészetük nemzeti értéke.

Történt félreértés is, mivel „a zindan an neñv” -ről azt hittem, hogy „égen-földön” a jelentése. Ebben az értelemben készült a fordítás, és csak azért maradt benne, mert az eredeti „az ég alatt” kifejezés is a világ teljes spektrumát lefedi, tehát mind a földi, mind az égi dimenziót, és mert így nem kellett már megbontani az elkészült versszakot.

Egy szó volt, aminek nem találtam megfelelő fordítását, ez pedig a „Gwerz” breton szó volt, amit „siratónak” neveztem el, mert a franciául és angolul javasolt ballada szó nem illett a magyar mondatba, és mert a breton – francia szótár is megmakacsolta magát ennél a szónál. A „Gwerz” ugyanis „Gwerz”, nem ad rá fordítást. Több a siratóéneknél, egy egész közösség tragédiáját énekli meg. Azt gondolom, hogy helyes a fordításban benne hagyni, mert a „Szomorú Gwerz, vidám dal itt megterem” is érthető magyarul, annak ellenére, hogy nem vagyunk tisztában a szó jelentésével, kiderül a mondatból, hogy egy szomorú énekről van szó, használatával a versben a „szomorú sirató” tartalom duplikálása elhagyható.

Az összetört szó azért került bele, mert a két francia fordítás miatt úgy éreztem, hogy a „trec’het” szóról valamilyen jelentésréteget nem tudok. „Legyőzött” és/vagy „meghódított” a szótár szerint, de az egyik fordításban nem legyőzött Bretagne-ról van szó, hanem meghajlóról. Mindenképpen éreztetni szerettem volna a vereséget, de nyitva akartam hagyni egy kiskapu, mert akit összetörnek, az ugyan veszített, de nem lélekben megtört, még életben van, ahogyan a versben később ott szerepel ez is, hogy még dobog a szíve.

Az utolsó dilemma, amit feljegyezni kívánok az a refrénben szereplő „Ra vezo digabestr ma Bro!” mondat, amiről a német fordítás kapcsán már jeleztem, hogy gondjaim akadtak vele.

Olyan sokféleképpen fordították, hogy úgy éreztem, csak bretonul érthető a közlés lényege. A „ra” kifejezés segített végül, mert óhajt jelez. Így elvettem a felszólító mondatokat és kívánságként fogalmaztam meg a magyar versben: „Bár lennél szabad hazám!”

Egy himnuszban a záró sornak és szavaknak mindig súlya van, nem véletlenül végződik a vers Bretagne névvel. Ezzel kíván útra bocsátani a költő, a dal. Csakhogy nem hangzott volna magyarul olyan szépen az általam talált variációk egyike sem, ezért a „ma Breizh” – „Bretagne-om” helyett a haza szót tettem birtokos viszonyba, így lett az utolsó gondolat a „Bretagne hazám!” a vers végén. A kész művet nem próbáltam meg elénekelni, a közlés célja az eredeti szöveg minél hűebben történő átadása a magyar ajkúaknak.

A Bro Gozh Ma Zadoù elemzése Elias-i szempontok alapján

Elias a kultúra és civilizáció szó európai XX. századi használatában két eltérő nemzetfelfogást különböztetett meg. A nemzetfelfogáson belül találta meg a civilizációra és kultúrára jellemző élethelyzeteket, tapasztalatokat és értékválasztásokat (Elias, 1987).

A nemzetfelfogás vizsgálatában az Elias-i szempontokat Wessely Anna ötfelé gyűjtötte (3. táblázat). Ez a csoportosítás nagy segítség, mert lehetővé teszi a civilizáció és a kultúra kifejezések mögötti nemzeti mozgatórugók mélyebb megértését azzal, hogy megmutatja azok irányát. Meglátásunk szerint Wessely az Elias által kiszűrt kategóriákat rendezte két jól elkülöníthető csoportba a ki, mikor, hol, mit, hogyan és miért kérdésekre adható válaszok szerint.

3. táblázat: Civilizáció – A nemzeti identitás főbb dimenziói – Kultúra

Civilizáció	A nemzeti identitás főbb dimenziói	Kultúra
a jelen és a jövő	a kitüntetett idő	a közös múlt
terjeszkedés	a területhez való viszony	elhatárolódás
személyes felelősség tárgya	az egyéni élet megítélése	alávetett a közös sorsnak
a változó külső célokhoz igazodik	a cselekvés	a maradandó belső értékekhez igazodik
a haladás folyamata	a kitüntetett érték	a megmaradás, a kiváló teljesítmények

Forrás: Wessely A. (1998)m Előszó: a kultúra szociológiai tanulmányozása. 7–28. old. In Wessely A. (szerk.), A kultúra szociológiája. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest, 8. old.

A kultúra és civilizáció Elias féle megkülönböztetése így alkalmas arra, hogy tudományos vizsgálatokat végezzünk az egyébként nehezen megfogható nemzet fogalom belső rétegeiben. Többnyire a megkülönböztetés a politikai és kulturális nemzet kettősénél áll meg, de ez nem ad magyarázatot a művészetek nemzetformáló és erősítő erejére, pedig a művészeteken keresztül lehet a legjobban az értékválasztásokat megmutatni és tanítani. Feltételeztük, hogy ahogy az órásmester a fogaskerekek megfelelő összeszerelésével mozgásba hozza szerkezetét, úgy a költők művei is megerősítik és fenntartják a nemzeti identitást, de csak akkor, ha a tartalmi elemek összjátékában tükröződik az adott nép önmagáról alkotott képe. Tehát ha olyan művet elemzünk, amelynek célja a közösség ösztönzése, az összetartozás erősítése, akkor

annak olyan üzente kell legyen, amelyben az adott nemzet magára ismer, tartalmaznia kell a nemzet létkérdéseire adott válaszokat.

A kultúra és civilizáció kifejezések tartalmában „a közösség története csapódott le s visszhangzik bennük” (Elias, 1987, 106. old). A francia nemzetfelfogás megfelel az Elias-i civilizáció fogalomnak, de breton nemzetfelfogás a kultúra értékválasztásait tükrözi. Hogyan lehet ezt bemutatni a breton himnuszon keresztül? Ezt bontjuk szét a kérdéseinkre.

Hol történnek az események?

A breton himnusz eseményei jól meghatározott helyen zajlanak. A bretonok Franciaországban, Bretagne-ban élnek, ez a félsziget Európa legnyugatibb csücske, mélyen benyúlik a tengerbe, partszakasza rendkívül tagolt, és ezáltal 2730 km hosszú. Bretagne történeti határát 851-ben nyerte el, de jelenleg annál kisebb a közigazgatási területe (Rousselot & Aubert, 2015). Területi veszteségeit a kontinens felől, Franciaország döntései miatt szenvedte el. Nagysága 27 208 km², és közel 3,4 millióan élnek benne négy megyére osztva (Côtes-d'Armor, Finistère, Ille-et-Vilaine és Morbihan). Közigazgatási központja Rennes (Régions de France, 2024). A történelmi Bretagne-hoz tartozott korábban Loire-Atlantique megye is, ezért a bretonok Bretagne-hoz tartozónak szeretnék azt továbbra is. A történelmi területeket a mai napig kulturálisan összetartozónak tartják. Mivel Bretagne Franciaországon belül van, ezért látszólag csak közigazgatási kérdés, hogy az egykori terület egészét Bretagne-nak lehessen hívni.

Függetlensége 1341-ben ingott meg először, királyságból hercegség lett, majd 1532-ben egyesült Franciaországgal. A francia forradalom után a megyerendszer ötfelé osztotta, ekkortól szűnt meg a lehetősége a politikában egységesen fellépni. Amikor Bretagne újra régióvá vált (1982-ben), akkor azt a döntést hozták, hogy Nantes kimarad a körből. A helyi bretonok nincsenek kibékülve a régió határaival, nemcsak a kulturális összetartozásra vágynak, hanem kezdeményezték a közigazgatási határok újratárgyalását és Loire-Atlantique megye Bretagne-hoz csatolását (Région Bretagne, 2024).

Az Európai Unióban, a francia tagállam régióinak egyike. A régió igyekszik a külsőségekben egyre inkább bretonná válni (pl. breton zászló és breton himnusz), de emellett a döntési lehetőségei korlátozottak. Például idén nyáron a bretonok az UNESCO-hoz fordultak, hogy megvédjék a breton múltat és kultúrát a francia posta standardizált előírásaival szemben, mert azok miatt a francia nyelvű elnevezések terjedhetnek el, és így a breton földrajzi nevek és helynevek használatának csökkenése várható, ami idővel azok elvesztését eredményezi (UNESCO, 2024).

Arvor másképpen Armor, Bretagne régi kelta neve, jelentése „a tengeren”. Az Armor kifejezés gyakran csak Bretagne partvidékére utal. 1990-ben Côtes-du-Nord breton megye Côtes-d'Armor-ra változtatta nevét (Larousse, 2024). Ahogyan a himnuszból áll, a tenger várfalként veszi körül.

Bretagne területi adottságai miatt a tenger által kötött, meghatározott. Ez haza, a föld, a terület a versben újra meg újra említésre kerül, a költő nem tud és nem is akar betelni vele. Szereti a tájat és mást nem szerethet úgy, mint a „Szívemnek kedves völgyek és hegyek” látványát, de a szépségükön túl arról sem feledkezik meg, hogy a földben vannak eltemetve a breton elődök. Az utolsó versszakban megdobbanó szív képzettársításra hív. „Még ha össze is törték a nagy háborúk, /Nyelve most is él, mint hajdanán, /Középen hő szíve még ott dobog, /Most ébredtél fel, Bretagne hazám!”

2009-ben Carnoët településen breton középkori szenteknek szobrot állító új szoborpark nyílt (La Vallée des Saints, 2024). A település elhelyezkedése miatt előnyös választás volt, mert a Bretagne-körzarándoklat útjainak gyűrűjén belül helyezkedik el, valamint mert

Carnoët szülöttje François Jaffrennou, aki a verset is itt írhatta (The National Library of Wales, 2024; La Vallée des Saints, 2024). Valószínűleg a breton nemzeti identitás megélésének egyre inkább epicentrumává váló La Vallée des Saints érezheti igazán a breton himnusz utolsó verssorának küldetését és a nemzeti ébredés felszólító erejét.

Kire vonatkozik a breton himnusz?

A vers úgy kezdődik, hogy „Mi, bretonok...”, ezáltal olyan erővel történik az egyén közösségbe vonása, hogy a csoportidentitás a kezdő szavakkal azonnal megélhető. Az egyén csoporttagnak tekinti magát, és ezzel az önkategorizáció megtörtént az első verssorban (Smith & Mackie, 2004). Az egyén tehát innentől kezdve úgy gondol magára, mint a közösség tagjára. Hogy azért breton, mert Bretagne-ban él, vagy mert breton felmenői vannak, erre nem ad választ. A himnuszt bretonul éneklik, így a nyelv fontos, de azt is tudjuk, hogy sokan, akik bretonnak vallják magukat, már csak franciául beszélnek. Az önkategorizáció általi identitás úgy erősödik, ahogy és ahányszor az összetartozás ténye az egyénben megfogalmazódik. Minél többször történik ez meg, annyival jobban erősödik a csoportidentitása (Smith & Mackie, 2004).

A breton himnusz a kezdő mondatától eltekintve az egyén dala, aki a hazaszeretetéről és annak okairól énekel, de végig annak tudatában, hogy egy közösség tagja, amire büszke. Szereti a tájat, gyönyörködik benne és emlékezik az őseire, akiket nagyra becsül.

Kik ezek az ősök és mit lehet tudni róluk? A félsziget már igen korán lakták, és a tűzhasználattól kezdve a szertartásokig sok régészeti nyom fennmaradt. Az i.e. 5000 körül megjelent megalitikus kultúra nagyon híres (Rousselot & Aubert, 2015). A kősorok menhírjei találgatásra adnak okot, egy régi kor szertartásai köszönnek vissza általuk. Az V. századtól Nagy-Britanniából kelta rokonnépek érkeztek, akik benépesítették a félszigetet és kereszténnyé tették a területet (Rousselot & Aubert, 2015). Ez az időszak az, amikor a félsziget neve Bretagne-ra változik a bretonok jelentős létszáma miatt. Bretagne ekkor még független maradt a tőle keletre található, egymással megütköző népektől. A bretonok és a kereszténység VI. századi térnyerését tükrözi az Artúr király mondakör, a lovagok küldetéseinek és a varázslatos világnak számos helyszíne itt található (HerodoteVideos, 2024).

A breton nyelv a VII–VIII. századra különült el. Napjainkban a bretonok genetikai vizsgálatának eredménye is a Bretagne-t érő népességvándorlásokat tükrözi, a legnagyobb nyomot a bretonok hagyták, és ezen jelentősebben csak a letelepülő vikingek változtattak a X. században, a jelenlegi génállományban is még 50% breton (kelta) és 10% viking eredetű (HerodoteVideos, 2024).

Az évezredek alatt Bretagne-nak különálló kultúrája és nyelve lett, ami megkülönböztette és napjainkban is megkülönbözteti a körülötte élőktől. A főhatalom koronként változott, a bretonok maradtak.

Ma ki számít bretonnak? Bretagne-ban három nyelv használatos, a Régió hivatalos honlapja is e három nyelven olvasható: a francián, mint a hivatalos állami nyelven és a Bretagne-ra jellemző két regionális nyelven: a bretonon és a gallon (Région Bretagne, 2024). Míg a breton kelta nyelv, addig a gallo az újlatin nyelvek közé tartozik, azon belül az oil nyelvek egyike. A bretonhoz hasonlóan veszélyeztetett és a helyi identitás és kultúra meghatározó eleme (Telenn, 2024; Bécognée, 2015). Bretagne imázsépítésében a breton nyelv nagyobb szerepet játszik, a himnusz is ezen szólal meg.

Míg Bretagne-ban csökken a regionális nyelvet használók száma, addig Nantes-ban a breton nyelv elsajátítása a breton identitás kinyilvánításának jele (France3 Bretagne, 2024). A breton nyelv egyre több intézményi támogatást kap, de a hétköznapiakból kikopik. Eltűnni nem fog, mert annyian mindig beszélni fogják, hogy ne váljon holtnyelvé, de a gyerekek nem

a családi házból hozzák, az iskolában tanulják újra. 2018-ban még kétszázezer volt a bretonul aktívan beszélők száma, az előrejedő korfa miatt ez 2040-re 50-60 ezerre fog csökkenni (La Dépêche, 2024). Nehéz lesz a breton himnusz üzenetét átadni az itt lakóknak, ha csak franciául fogják érteni.

A francia nyelv térnyerése a francia nemzetállam eszméjéhez kapcsolódik. A regionális nyelvekkel szemben a francia nyelv elsődlegessége érvényesült nemzeterősítő szándékkal. A kizárólagos egynyelv ideológiája a francia forradalom alatt, a Terror (1793–1794) idején született meg, és majd száz évvel később a kötelező iskolai tanulmányok egynyelvűségében folytatódott, ahol nemcsak tiltva volt a breton nyelv használata, de büntetés is járt érte (La Dépêche, 2024). Az anyanyelvtől való elfordulás a szégyenérzeten keresztül realizálódott, és ehhez a nyelvi öngyilkossághoz asszisztált a francia állam, aki akkor e nyelvek felszámolását nem érezte veszteségnek, mivel a francia nemzetfelfogás „idegen testként” tekintett rájuk.

A második világháborút követő gazdasági fellendülés idején a bretonok kezdtek magukra találni. Az 1970-es évek elején felerősödtek azok a hangok, amelyek a breton nyelvtudás és/vagy nyelvhasználat hiányáról értekeztek a breton identitás kapcsán. Morvan Lebesque 1970-ben kiadott „Miként lehet bretonnak lenni - esszé a francia demokráciáról” című könyve a breton identitás megélését kereső akkori generációnak lett meghatározó olvasmánya (Lebesque, 1970). Szövegét országosan ismert művészek közvetítették, s tették érthetővé szélesebb körben, hogy a breton identitás nem a francia állampolgárságot kérdőjelezi meg, hanem egy létező csoportidentitás megélésének lehetőségét kéri számon, amely különbséget tesz ugyan, de képes együtt létezni a francia identitással (Tri Yann, 2018).

Mikor történik a vers cselekménye?

Sem a kultúra, sem a civilizáció fogalomban rejtőzködő nemzetfelfogás nem kezeli arányosan a múlt, jelen és jövő idő hármását. Míg a civilizáció a jelen, s még inkább a jövő felé emeli tekintetét, addig a kultúra visszatekint az eddig megtett útra. A kultúra fogalomban dominál a történelem tanító, útmutató feladatköre, elsődlegessége: „*Aki nem ismeri a múltját, nem ura a jövőjének sem, hisz' nem tudja, hogy honnan jött, így azt sem tudhatja, hogy hová tart*, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem tudja, hol van” (Habsburg, 2020).

A „Bro gozh ma zadoù” a múltba tekint és csak a természet állandó szépsége és a refrén vágyakozása, („Bár lennél szabad hazám!”) és a záró gondolatok („Nyelve most is él, mint valaha, / Középen hő szíve még ott dobog”) térnek el ettől.

A múlt eseményei harcokról szólnak, de ezek közül a vikingek támadásai tekinthetők igazi honvédő harcoknak az idegen hódítókkal szemben. A viking támadások elől a breton elit Nagy-Britanniába menekült. Bretagne felszabadítása érdekében a breton király (Alain le grand) szövetséget kötött a normannokkal és frankokkal. A szövetségnek és a sikernek ára volt, 939-ben visszatérése után Bretagne hercegeként uralkodott tovább. A frankoknak nem volt érezhető befolyásuk a hercegségre, a hatalmat sokáig a grófságok jelentették. A breton nagyurak egy része a normann Hódító Vilmoshoz csatlakozva földeket szerzett a csatorna túloldalán. Anglia és Bretagne között felélénkült így kapcsolat (HerodoteVideos, 2024). A hercegség idejében Rennes-t koronázó városként emlegetik, Nantes városát pedig hercegi szálláshelyként (Raynaudon-Kerzerho, 2023). A hercegségnek örökösödési gondjai adódtak, ez vezetett el végül ahhoz, hogy IV. Conan trónalépése egyben az őt támogató II. Henrik angol királynak tett vazallusi esküt is jelentette. Halálával Anglia uralkodója lett Bretagne hercegségének ura 1213-ig, amikor francia királynak sikerült lépéselőnyhöz jutnia és rokonát Bretagne-ban herceggé tenni.

Az ezt követő száz évben a francia gazdasági kapcsolatok erősödésével a breton nyelv használata a félszigeten egyre beljebb, nyugatabbra szorult (Basse-Bretagne), helyet adva a

gallo nyelvnek Bretagne keleti felén (Haute-Bretagne). Az angolok és a franciák által támogatott nagyurak örökösödési viszálya és a nyelvi határok mentén kettészakadt Bretagne, de a fekete pestis miatt legyengült terület végül az angolok által támogatott herceg kezében újra egyesült és kimaradt a százéves háborúból.

A francia uralkodók házasságokon keresztül jutottak végül abba a pozícióba, hogy II. Henrik örökölje mind a francia királyságot, mind a bretagne-i hercegséget, amelyeknek unióját erőskező apja, I. Ferenc uralkodás idején 1532-ban már kimondták, majd ezt követően 1547-ben Bretagne megszűnt külön hercegség lenni, és innentől kezdve Franciaország részeként egyike lett a francia provinciáknak (HerodoteVideos, 2024).

Mit, miért és hogyan cselekednek a bretonok?

A bretonok vesztett csatákról emlékeznek, és a reménykeltő megmaradásról. A nyelv és a szív ellenállása ébresztheti fel Bretagne-t. A civilizáció és a kultúra fogalma mögött megjelenő két világ ebben is eltér. Míg a civilizáció esetén a cselekvés egy célra koncentrál: a haladásra, a termelésre és kvantitatív értékelési móddal meghatározható kitüntetett érdekekre, addig a kultúra ezt a sikert ismerő öntudatot nem mondhatja magáénak. Nem ott tart, problémái, céljai és esélyei is mások, a kultúra létezésért, a szabadságért, az önazonosságért küzd.

A bretonok érző szívről, áldozatkészségről énekelnek, apák emlékét őrzik, akik csatákban haltak meg és vérük hullott. Értéknek az állhatatosságot, az önfeláldozást tartják. A honvédelem és Bretagne szeretete a megbecsült ereje az ősöknek. Különleges, misztikus múltba tekintenek, és olyan elődökre emlékeznek, akik Bretagne-t bejárva kapcsolatban álltak a transzcendens léttel és a művészettel (druidák, keresztény alapító szentek, breton vándorénekesek), és akik életükkel a közösséget szolgálták. A refrénben visszatérő gondolatok „Ó, Bretagne hazám, szeretett hazám/A tenger falként vesz körül./ Bár lennél szabad hazám!”, hangsúlyozottan a szeretett és féltett területről szólnak. A múlt áldozatkészsége és jelenben is értékelt természeti szépségek ötvözete ez a nosztalgikus hazaszeretet, amit az évszázadok óta kiteljesedni nem tudó nemzeti szabadság megélésének vágya tesz édesen bússá.

EREDMÉNYEK

Az elemzés összesítéséhez táblázatot készítettünk, hogy átfogó képet kapjunk a breton nemzetfelfogás alkotóelemeiről. A komparatív kvalitatív elemzés segítségével a kultúra és civilizáció értékválasztásai közül megállapítható, hogy a breton himnusz identitást erősítő és önkategorizáló sorai az Elias-i kultúra nemzetfelfogását tükrözik.

4. táblázat: Breton himnusz (Nemzeti identitás főbb dimenziói – Breton értékválasztások – Kultúra/Civilizáció)

Breton himnusz:		
Nemzeti identitás főbb dimenziói	Breton értékválasztások	Kultúra/Civilizáció nemzetfelfogás
Kitüntetett idő (múlt, jelen, jövő)	Mikor? A múltban játszódó események határozzák meg. Még a jelen is múlt időben írva („felébredtél most”) és a vágyott érték csak jövőbeli óhaj, a múlthoz kötődik.	a közös múlt/ a jelen és a jövő
Területhez való viszony	Hol? Kizárólag Bretagne-	elhatárolódás/ terjeszkedés

(védő vagy hódító)	ban. A pontosan meghatározott terület megvédése, megtartása a cél.	
Egyéni élet megítélése (egyéni érvényesülés, vagy csapatszellem)	Ki? Az egyén a breton közösség tagja, annak közös múltja és áldozatai, jellemvonásai jelennek meg.	alávetett a közös sorsnak/ személyes felelősség tárgya
Cselekvés mozgató rugói (motivációk)	Miért? A szabadság, a hősök és az ősök emléke és a természet szépségéhez kötődő ragaszkodás miatt.	a maradandó belső értékekhez igazodik/ a változó külső célokhoz igazodik
Kitüntetett érték (az értékek rangsora)	Mit és hogyan? Kitartással, erővel, harccal, h soha fel nem adással, túléléssel, nyelvhasználat Bretagne-ban bretonként élni.	a megmaradás, a kiváló teljesítmények / a haladás folyamata

Forrás: saját készítés

ZÁRÓ GONDOLATOK

A breton himnusz éneklésével a csoportidentitás erősödik, az értelmezési keret azonban eltérő, amíg ebben a bretonok egy része a francia többséggel együtt regionális identitást lát, addig a bretonok egy másik csoportja nemzeti kisebbségként éli meg a létezését. A breton nyelv az idősebb generációk távozásával rohamosan veszti el a beszélőinek táborát. Az iskolák nem pótolhatják az anyanyelv családi fészekből jövő identitást megtartó erejét.

A nemzetközi diskurzusban a bretonok tagjai az európai őshonos nemzeti kisebbségeknek, ők maguk kérték a felvételüket, miközben ilyen jogilag szabályozott kategória Franciaországban nem létezik. Az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniójába (FUEN) akkor tekint egy közösséget őshonos nemzeti kisebbségnek, nyelvcsoporthoz, ha Európa átalakulásának, a határok újrarajzolásának következtében vált kisebbséggé saját szülőföldjén. Őshonos nemzeti, nyelvi kisebbség az a közösség is, amelynek nincs saját állama, anyaországa. A FUEN 36 ország 100 tagszervezetét képviseli az Európai Unióban, az Európa Tanácsban, az Egyesült Nemzetek Szervezetében, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetben, nemzetközi fórumokon (FUEN, 2024). Franciaországból öt tagszervezete van, ebből három breton. Hogy mennyi támogatást és konkrét segítséget kapnak, arról nincsen információnk.

Magyar szemszögből nézve egyértelmű, hogy a bretonoknak nemzeti identitásuk van. Franciaországban azonban mint politikai nemzetállamban a breton identitás elnevezése és értelmezése helyi identitásként, regionális identitásként lehetséges a francia identitás mellett. Egyesek aggodalommal tekintettek a bretonokra, mint örök rebellekre, akik a csoportidentitásuk megélésével kirekesztenek másokat, a regionalizmusban az autonómia követelését látták, szeparatista törekvésektől tartottak.

Azáltal, hogy Franciaország nem tekinti a bretonokat nemzetiségnek, mert fogalmilag kizárja annak létezését a francia állam területén, a bretonokat olyan franciáknak tekinti, akik az adott régióhoz és annak kultúrájához a területiségen keresztül értelmezve kötődnek. Azért helyi vagy regionális az identitás elnevezése, mert így ezáltal a francia állam területén belül definiálható. Franciaország napjainkban is még civilizációs értékvalasztásokkal bír, egyet

kivéve, ez pedig a területhez való viszony. A hatszög alakú államterület a kontinensen a francia múlt legrégebbi darabja. Franciaország nem vitatja hát Bretagne önálló identitását, de területét az ország szerves részének tekinti (Le Roy Ladurie, 2012). Ha egy helyi identitás nagyon erős, akkor az állam dönthetett úgy, hogy azt a francia hazaszeretetet megnyilvánulásaként értékeli. A nacionalizmus fogalmilag szintén kizárt, önellentmondást eredményezne, ezért helyi identitásra értve a regionalizmus, regionalista kifejezések használatosak (Kernalegenn, 2017).

A breton történelemre emlékezés és a helyi nyelvek „feltámasztása” a helyiek dolga, ennek nem akadálya már a jelenlegi francia közvélemény, sem politika. De a bretonok a múlt ismeretében tudják, hogy az állam dönthetett úgy is, hogy az adott csoportidentitás nem fér bele az országimázsba, és a múltban pont az állampolgárok egyenlőségére hivatkozva vont el ma már alapjogoknak számító jogokat. Mivel az országon belül jogilag nem létezik nemzetiség, etnikai kisebbség, ezért olyan biztosítékok hiányoznak a rendszerből, amik ezt a félelmet enyhítenék. A bretonok nemzetfelfogása azonban eltér a franciától, és ez a breton himnuszából is kiderül. Hogy ezt innentől kezdve regionalista felfogásnak fogják-e hívni? Meglehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Bécognée, M. (2015). Gallo et breton sont-ils si différents? (2024.08.21.) *Ouest-France* <https://www.ouest-france.fr/bretagne/gallo-et-breton-sont-ils-si-differents-3296262>
- [2] BreizhEoMaBroVEVO (2017). Bro gozh ma zadoù. (2024.08.21.) Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=bW-fRoPxh9g>
- [3] Bretagne découverte (2024). Bro gozh ma zadoù. (2024.08.21.) *Bretagne découverte* <https://www.bretagne-decouverte.com/bro-gozh-ma-zadou/>
- [4] Chartier, E. (2022). *Taldir Jaffrennou, pionnier de l'interceltisme*. Bécédia. ISSN 2968-2576. <https://bcd.bzh/becedia/fr/taldir-jaffrennou-pionnier-de-l-interceltisme>
- [5] Delanoë, R. (2022). Comment l'hymne breton, le „Bro Gozh ma zadoù”, est devenu un grand air populaire. (2024.08.21.) *Ouest-France* <https://www.ouest-france.fr/bretagne/comment-l-hymne-breton-le-bro-gozh-ma-zadou-est-devenu-un-grand-air-populaire-d1331ef2-67df-11ec-8fe6-75ff3f7dbad0>
- [6] Eisteddfod (2024). Evan and James James. (2024.08.21.) *Eisteddfod* <https://eisteddfod.wales/evan-and-james-james>
- [7] Elias, N. (1987). *A civilizáció folyamata Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- [8] France 3 Bretagne (2024). Question du jour. Nantes capitale de la Bretagne? (2024.08.21.) Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=pxj7ffCA3SE>
- [9] FUEN (2024). Az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója. (2024.08.21.) *FUEN* <https://fuen.org/hu/article/Az-Europai-Nemzetisegek-Foederativ-Unioja-FUEN>
- [10] Gicquel, Y. (1960). *Le Comité Consultatif de Bretagne*. Simon, Rennes. https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_28/Le_ComitA_Consultatif_de_Bretagne_.pdf
- [11] Habsburg O. (2020). Könyv: Habsburg Ottó és az államhatalom. (2024.08.21.) *Habsburg Ottó Alapítvány* <https://habsburgottoalapitvany.hu/konyv-habsburg-otto-es-az-allamhatalom/>
- [12] HerodoteVideos (2024). De l'Armorique à la Bretagne: aux origines du peuple breton (de 2500 av JC à 500). (2024.08.21.) Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=GxhXNPfpEbk>
- [13] HerodoteVideos (2024). L'Histoire de la Bretagne en cartes animées, du VIe siècle à nos jours. (2024.08.21.) Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=v1mGhOT5fMo>

- [14] Kernalegenn, T. (2017). Le régionalisme. Quelques pistes théoriques pour une analyse cognitive. *Civitas Europa*, 2017/1, pp. 59–84. <https://doi.org/10.3917/civit.038.0059> ; <https://www.cairn.info/revue-civitas-europa-2017-1-page-59.htm>
- [15] Kolboom, I. (2024). THEMENBLATT DIE BRETAGNE – WELCHE BRETAGNE? 2016. (2024.08.21.) *La Bretagne* https://web.archive.org/web/20170330094843/http://sachsen-bretagne.com/images/Dokumente_PDF/DIE_BRETAGNE-WELCHE_BRETAGNE.pdf
- [16] La Dépêche (2024). France: le breton, une langue en voie de disparition? (2024.08.21.) *La Dépêche* <https://www.ladepeche.fr/2024/04/12/france-le-breton-une-langue-en-voie-de-disparition-11888753.php>
- [17] La Vallée des Saints (2023). La Vallée des Saints – Un pari fou pour l'éternité. (2024.08.21.) *La Vallée des Saints* https://www.lavalleeessaints.com/images/Image/File/2023%20_%20Plaque%20institutionnelle%20de%20La%20Vallee%20des%20Saints.pdf
- [18] Larousse (2024). Armor. (2024.08.21.) *Larousse* <https://www.larousse.fr/encyclopedie/autre-region/Armor/106151>
- [19] Le blog du Comité Bro Gozh ma Zadoù (2024). Bro gozh ma zadoù. (2024.08.21.) *Le blog du Comité Bro Gozh ma Zadoù* https://pbgmz.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/07/flyer-bro-gozh-paroles-2018_2_v-jpeg.jpg
- [20] Le Roy Ladurie, E. (2012). Franciaország – A hatszög története. In: P. Furtado (Ed.), *Nemzet-történetek. Hogyan alakult ki a nemzetek identitása?* (pp. 96–107). Móra Könyvkiadó, Budapest.
- [21] Le Télégramme (2010). Hymne breton. La croisade de Daniel Quillivic. (2024.08.21.) *Le Télégramme* <https://www.letelegramme.fr/finistere/pont-l-abbe-29120/spanhymne-bretonspan-la-croisade-de-daniel-quillivic-1043183.php>
- [22] Le Télégramme (2024). Bro Gozh Ma Zadoù : paroles et traduction de l'hymne breton. (2024.08.21.) *Le Télégramme* <https://www.letelegramme.fr/tourisme/culture-bretonne/symboles-bretons/bro-gozh-ma-zadou-paroles-et-traduction-de-lhymne-breton-6599650.php>
- [23] Lebesque, M. (1970). Comment peut-on être Breton ? – interjú. (2024.08.21.) *L'Ouest en mémoire* <https://fresques.ina.fr/ouest-en-memoire/fiche-media/Region00855/comment-peut-on-etre-breton.html>
- [24] Loncke, J. (2022). 29 mars 1852. William Jenkyn Jones et l'hymne breton. (2024.08.21.) *Croirepublications* <https://www.croirepublications.com/blog/un-jour-dans-l-histoire/29-mars-1852-william-jenkyn-jones-et-l-hymne-breton>
- [25] NHU (2023). The Breton national anthem: Bro Gozh Ma Zadoù. (2024.08.21.) *NHU* <https://www.nhu.bzh/the-breton-national-anthem-bro-gozh-ma-zadou/>
- [26] Ouest-France (2023). Ti ar Vro Bro Pondi, nouveau nom et nouvelle adresse. (2024.08.21.) *Ouest-France* <https://www.ouest-france.fr/bretagne/pontivy-56300/ti-ar-vro-bro-pondi-nouveau-nom-et-nouvelle-adresse-668e4b3e-e908-11ed-9947-0caface0820b>
- [27] Raynaudon-Kerzerho, M. (2023). Rennes, capitale de la Bretagne?. (2024.08.21.) *Ouest-France* <https://www.ouest-france.fr/bretagne/rennes-35000/rennes-capitale-de-la-bretagne-97351ea2-6f54-11ee-8ee4-6d23d2858b34>
- [28] Région Bretagne (2021). L'hymne de la Bretagne – un formidable outil de rayonnement: la Région encourage la diffusion d'une nouvelle version du Bro gozh. (2024.08.21.) *Région Bretagne* <https://www.bretagne.bzh/presse/communiqués->

- [dossiers/lhymne-de-la-bretagne-un-formidable-outil-de-rayonnement-la-region-encourage-la-diffusion-dune-nouvelle-version-du-bro-gozh](#)
- [29] Région Bretagne (2024). <https://www.bretagne.bzh/>
- [30] Région Bretagne (2024). La Région Bretagne et le Département de Loire-Atlantique appellent l'État à organiser un référendum décisionnel. (2024.08.21.) *Région Bretagne* <https://www.bretagne.bzh/actualites/la-region-bretagne-et-le-departement-de-loire-atlantique-appellent-letat-a-organiser-un-referendum-decisionnel/>
- [31] Régions de France (2024). Informations générales. (2024.08.21.) *Régions de France* <https://regions-france.org/observatoire-des-politiques-regionales/>
- [32] Rousselot, L. & Aubert, G. (2015). Histoire de la Bretagne. La préfecture et les services de l'État en région Bretagne. (2024.08.21.) *Prefectures – Regions* <https://www.prefectures-regions.gouv.fr/bretagne/Region-et-institutions/Portrait-de-la-region/Histoire/Histoire-de-la-Bretagne>
- [33] Smith, E. R. & Mackie, D. M. (2004). *Szociálpszichológia*. Osiris, Budapest.
- [34] Telenn (2024). Qu'est-ce que le gallo? (2024.08.21.) *Telenn* <https://www.tiervro-santbrieg.bzh/gallo/>
- [35] The National Library of Wales (2024). „Jaffrennou, François, 1879-1956”. (2024.08.21.) *The National Library of Wales* <https://archives.library.wales/index.php/jaffrennou-francois-1879-1956> .
- [36] Tri Yann (2018). La découverte ou l'ignorance. (2024.08.21.) *Youtube* <https://www.youtube.com/watch?v=IUqKvWrhpd8>
- [37] UNESCO (2024). Correspondence received from 'Koun Breizh - mémoire de Bretagne. LHE/24/19.COM 2.BUR/MISC/1. (2024.08.21.) *UNESCO* https://ich.unesco.org/doc/src/LHE-24-19.COM_2.BUR-MISC-1.pdf
- [38] Wessely, A. (2003). Előszó: a kultúra szociológiai tanulmányozása. In Wessely A. (Ed.), *A kultúra szociológiája* (pp. 7–27). Osiris Kiadó, Budapest.
- [39] Williams, H. (2021). Are the Bretons French? The Case of François Jaffrennou/Taldir ab Hernin. *Nottingham French Studies*, 2021/2, pp. 192–205. <https://www.euppublishing.com/doi/full/10.3366/nfs.2021.0316?role=tab>